

DPN 5850

Title : चूडाकरण होमकर्म, उपनयनपद्धति CŪDĀKARANA HOMĀ KARMA,
UPANAYAN PADDHATI

Run. No. 6541

Cat. No.

Micro. No.

Subject कर्मविधि Rihel Religion : Hindu / Bauddha

Language : Skt. / New. / Nep. / Skt. - New. / Maith. - New. / New. - Nep. /

Size in cms. 28 x 7.5 Folios 18 Lines (in a page) 7/8

Compl. / Incompl.

Chapt. / act /

Author / translator रामदत्त Ramadatta

Scribe / donor मानदास, सुगतदास

Date: NS / SS / VS / KS

Ruler / place

Script : New. / Dev. / Bhuji. / Ran. /

Illus. :

Material : palmleaf / paper / thiyasaphu /

Condition : fine / damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

अंशः श्रीमान्देहाय ॥ उपनयनपद्धति ॥ तत्र सम्बन्धान्तामादित्यं चूडा बुद्ध गयन ...

समाप्ति (Colophon)

इति म्हात्मक श्रीरामदत्त विचिता वाजसनेसिन्धुपण्यन पद्यतिः पूजादिभिरुपसादात् ॥

नमः श्रीगणेशाय ॥ अथ वृडाकरणं ॥ तत्र सप्तसरान्तरमादित्यमुद्रावुदगयनआपूर्यमाणं शुक्रादिदोषरहिते रिक्तादिदोषरहिते बुध
 गुरुशुक्रवारविहितनक्षत्रेषु कृतनित्यक्रियोयजमानो मातृपूजाभ्युदधिकं कृत्वा ब्राह्मणभोजयित्वा माण्डपपरिष्कृतभूमौ कुशंडिकामारभेत ॥ तत्र क्र
 मः कुशैर्हस्तमात्रचतुरस्रभूमिपरिसमुद्यत्तानैश्चान्याम्यरित्यज्यगेमवोदकेनोपलिप्य सुवमूलेन स्फुटनवोत्तरेत्तरक्रमेण प्रागयत्प्रादेशमात्रं त्रिरुहिरवा ३
 स्त्रेखनक्रमेण नामिकांगुष्ठाभ्यामुदृत्य वोरिणानंदेशमभिधिया कांश्यपात्रेण पिमादाय उभूभूवः स्वः व्याहृतिमंत्रेण प्रत्यश्रुत्वंतत्रोपरिनिदध्यात् ॥ ततो
 नेः पश्चिमतो यजमानदक्षिणादिशि स्नापितमहर्तवासः परिध्याप्य कुमारमङ्गे निधाय मातोपविशति ॥ ततः पुष्यचन्दनतामूलवासोऽस्यादय ३ अथ पु
 ष्यकुमारस्य कर्तव्य वृडाकरणहोमकर्मणि कृताकृतावेक्षणरूपब्रह्मकर्मकर्तुममुकगोत्रममुकशर्माण्वाह्मणमेभिः पुष्यचन्दनतामूलवासोभिर्वृ
 त्तेन त्वामहंवृणे इति वस्त्राणामृणेत्यात् उंचतोस्मीति प्रवचनम् उंचथाविहितं शुक्लं कुर्विति यजमानेनोक्ते उंचकरवाणीति वस्त्रवचनानंतरमनेदक्षिण
 तः शुद्धमासनंदत्वा तदुपरि प्रागग्रान्कुशानास्तीर्थ्याग्निपदक्षिणे कारयित्वा उंचास्मिन्कर्मणि त्वमेव ब्रह्मभवेत्यभिधाय उंचवानोति तेनोक्ते ब्राह्मणमुदश्रु

ब्राह्मणमुदश्रु

५५

३२

खंतत्रोपवेश्य प्रणीता पात्रं पुरतः कृत्वा वारिणा परिपूर्णं कुशैः अथ वस्त्राणां मुखं लोकाग्नेरुत्तरतः कुशोपरि निदध्यात् ॥ ततः परिस्तराणं वह्निष्वनुत्थ
 भागमादायानेयादीशाना तस्व हाणो निपर्य्यतं नैत्याद्याय व्यातं अग्नितः प्रणीता पर्य्यतं ततोऽग्नेरुत्तरतः पश्चिमदिशि पवित्रे छेदनार्थं कुशत्रयं पवित्रकर
 णार्थं साग्रमनन्तरं भिक्षुशपत्रद्वयं प्रोक्षणी पात्रमाज्यस्थालीसंमार्जनं कुशाः उपग्रमन कुशाः समिधस्तिस्रः सुवः आज्यं षट्पञ्चाशदुत्तरमुष्टिशतद्व
 यावच्छिन्ना मतण्डुल पूर्ण पात्रं रतानि पवित्रे दन कुशानां पूर्वपूर्वदिशि क्रमेणा सादनीयानि । तत्र शीतोदकमुज्जोदकं च दधि घृतं नवनीता न्यतमयिणः
 त्रिःश्वेतशस्त्रकी कटकं प्रादेशमितसाय सप्तविंशतिकुशपत्राणि लोहक्षुरः नायितः अनडुह गोमययिणः अन्य दद्यात् चोरपरिपातं नत्नीनीदलादि
 पवित्रे छेदन कुशैः स्वप्रादेशमित पवित्रे छित्वा सपवित्रकरणे प्रणीतोदकं त्रिः प्रोक्षणी पात्रे निधाय द्वाभ्यामनामिका द्वाभ्यामुत्तराग्रे पवित्रे गृहीत्वा त्रि
 रुत्सवं ॥ ततः प्रोक्षणी पात्रं वामहस्ते कृत्वा अनामिकां गुह्यां प्रोक्षणी जलं त्रिरुक्षिप्य प्रणीतोदकेन प्रोक्षणी मभिषिच्य सपवित्र प्रोक्षणी जलेनासादितं
 वस्तन्यभिषिच्य अग्निप्रणीतयोर्मध्ये प्रोक्षणी पात्रं निदध्यात् । ततः आज्यस्थाल्यामाज्यं कृत्वा अधिश्रित्य ज्वलत एतादाय आज्यस्यापरिप्रदक्षिणां आमे

५२

यित्वा वक्रौतयश्चेपः ॥ ततः त्रिः सुवंप्रतप्य संमार्जनं कुशानां मग्नैरन्ततो मूलैर्वीक्ष्यतः सुवंसमृज्य प्रणीतोदकेनाभ्युक्ष्य पुनः पूर्ववत् त्रिः प्रतप्य स्वदक्षिणातः कु
 शोपरि निदध्यात् ततोऽग्नेः प्रदक्षिण क्रमेणाज्यमवतार्यायेधृत्वा ज्यमुत्प्रेयावेक्ष्य सत्यपद्वये तन्निरस्य पूर्ववत् प्रोक्षणी जले सुत्प्रेयः इत्याय उपग्रमन कुशा
 चामरुत्ते कृत्वा प्रजापतिं मनसा ध्यात्वा तस्मै समिधत्रयमादाय ग्नौ क्षिपेत् ततः उपविश्य सपवित्र प्रोक्षणी पुदकेन प्रदक्षिण क्रमेणाग्निं पर्य्यक्ष्य प्रणीता
 पात्रे पवित्रे निधाय पातितदक्षिण जानुव हाणा न्चारब्धः समिधतमे ग्नौ जुह्यात् । ततः दाह्यनन्तरं सुवावस्थितं कुतशेष घृतस्य प्रोक्षणी पात्रे प्रक्षेपः ॥
 ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये इति मनसा ॐ इन्द्राय स्वाहा इदमिन्द्राय इत्याद्यौ ॐ अस्ये स्वाहा इदमस्ये ॐ सोमाय स्वाहा इदं सोमाय इत्याज्यभागौ
 ॐ भूः स्वाहा इदं भूः ॐ भुवः स्वाहा इदं भुवः ॐ स्वः स्वाहा इदं स्वः ॥ एतामहा वाहृतयः ॥ ॐ तन्नो अग्ने वरुणस्य विद्वानेव स्य हं ॐ अवयासि सीष्ठाः यजिष्ठा व
 वक्रितमः शोभुचानो विश्वादेवाः ॐ सिप्रमुमुग्ध्यस्मत्स्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्यां ॐ सत्तन्नो अग्ने वमो भवोतीनेदिष्टो अस्याऽवसो व्युष्टो अवयक्ष्णो व
 रुणं रराणो वीहि मृडो कंठं सुहवो न सधि स्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्यां ॐ अयाश्चाने स्य न भिशस्ति पाश्वसत्त्वमित्त्वमया असि अयाने जज्ञं वस्यो ह्यधे हिने
 यानो १

5

10

15

20

25

वृ. ७.

वे २

२

वज्रं स्वाहा इदमन्तये ॥ ॐ ये ते शतं वरुणये स हसं यज्ञियाः पाशा वितता महानः । तेभिर्णो अद्य सवितो तविष्णुर्विश्वे मुञ्चन्तु मरुतः स्वकाः इदं स्वरु
 णाय सवित्रे विश्वे विश्वेभ्यो देभ्यो मरुताः स्वकेभ्यः । ॐ उदुत्तमं वरुणपाशमस्मद्वोध मविमध्यमं सुधाय प्रथा वयमादित्यवतेतवानागसो अदित
 ये स्याम स्वाहा इदं स्वरुणाय । इति सर्वपाथश्चित्तं । ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये इति मनसा इति प्राजापत्यं । स्विष्टकृत होमः । ॐ अग्नये स्विष्ट
 कृते स्वाहा इदमन्तये स्विष्टकृते इति स्विष्टकृतं । अथ संसुवप्राशनं । ततः प्राचम्य । ॐ अद्य कृते तच्च डाकरा होमकर्मणि कृता कृतो वेक्षणा नृपवृत्तकर्म
 प्रतिष्ठार्थं मिदं पूर्णपात्रं प्रजापतिदेवतं प्रमुकं गोत्रायामुकशर्मणो ब्राह्मणाय ब्रह्मणो दक्षिणां तुभ्यमहं संप्रेदं इति ब्रह्मणो पूर्णपात्रं दक्षिणां
 दद्यात् । ॐ स्वस्तीति प्रतिवचनं । ततः प्रणीता विमोक्तः ॐ सुमित्रियान् आयोषधयः संखिति शिरः संमृज्य ॐ दुर्मित्रियास्तस्मै संतु योऽस्मो न्द्वेष्टियं च वेयेद्वि
 षः । इत्येता न्यां प्रणीतान्युज्जीकरणं । ततः स्तरणक्रमेण वह्निगती यद्युतेनाभिघार्य्य हस्तेनैव । ॐ देवा गातु विदो गातुं वित्वा गातुं मितमनसस्य त इमं दे
 वयं स्वाहा इति मंत्रेण वह्निर्होमः । अथ शीतोदकमुज्जोदकं च । ॐ उस्नेन वाय उदकेने ह्यदिते के शानुप इति मंत्रेण अभिषिच्य । तत्र मिथितोदके द
 वोते धाः स्वाहा १

कुमारकेशजूटिकात्रयेदक्षिणा

विद्युत्तनवनीतान्यतमपिण्डं पश्चिप्य दक्षिणपश्चिमोत्तरक्रमेण पूर्वशानिशावेदं जूटिकायां । ॐ सविता प्रसूता देवा अप उदन्तु ते नृ । दीर्घा
 युत्वाय वराय वर्चसे इति पठित्वा तेनैव वारिणा प्रक्षालनं शस्त्रकीकंठकेन विवरणं कृत्वा भागत्रयं कुर्यात् । ततः सप्तविंशतिकुशपत्रतः पत्रत्रयं तानी
 य तत्केशमूलसंगताय जूटिका प्रथमभागांतरितं कुर्यात् । ॐ ओषधे त्राय स्वधिते मे न ठं हिंसीरिति मंत्रेण । ततः ॐ शिवो नासासि धितिस्तेपिः
 तानमस्ते अस्तु मामाहिंसीरिति मंत्रेण लौहधूरं गृहीत्वा ॐ निवर्तयाम्यामुषे त्राद्याय प्रजननाय रायस्योषा सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय इति मंत्रे
 ण जूटिका संलग्नं कुर्यात् । ततः कुशपत्रत्रयसहितां जूटिकां छिनत्पनेन । ॐ येनावपत्सविता हूरेण सोमं रजो वरुणस्य विद्वान् तेन ब्रह्मणो वप
 तेदमस्यायुषं जरदष्टिप्यथा सदिति मंत्रेण । ततः स्तान् लून कुशपत्रत्रयसहितां सुतरस्यां अनिदुहोमयोपरिनिदध्यात् । अत्रैव पूर्ववत् प्रक्षालिता
 परभागद्वयं कुशपत्रत्रयांतर्निधा नादि छेदनवर्जं सर्वपूर्ववदेव छेदनं तु नृणीमेव । अननुहोमपिण्डोपरिकेशधारणं । ततः पश्चिमजूटिका

यां पूर्ववत्सुखाल नंशस्त्रीकीकंठकेनतुस्त्रीभागत्रयकरणं। केशमूलसंतापकेशांतरितमध्येकुशपत्रत्रयधारणंक्षुरग्रहणसंयोजनानित्तमंत्रेणैव।
 प्रथमभागछेदनेमंत्रः। ॐआयुषंजमदमेः ॐकश्यपस्यआयुषंयदेवेषुआयुषंतनोअस्तुआयुषमिति। ततः पूर्ववद्गोमयपिण्डकेशधारणं। ततो
 श्वशिष्टभागद्वयेकुशपत्रत्रयांतर्निधादिछेदनवर्जंछेदनंतुतुस्त्रीमेव। लूनकुशपत्रत्रयसहितकेशानां गोमयपिण्डेधारणं। ततउत्तरभागजूटिकायां
 प्रक्षालनादिक्षुरसंयोजनं। तंतमंत्रेणैव। जूटिकाप्रथमभागछेदनेतुमंत्रः। ॐयेनभूरिश्वादिबंज्योःकृपयश्चाधिसूर्यः। तेनतेवयामिवस्रणाजीवत
 तवेजीवतायशुक्लोक्यायस्वस्थये। ततःकेशान्गोमयपिण्डेनिदध्यात्। ततोश्वशिष्टभागद्वयेकुशपत्रत्रयांतर्निधादिछेदनवर्जं सर्वपूर्ववदेव। छेदनंतु
 स्त्रीमेव। गोमयपिण्डोपरिकेशधारणं। ततस्ताभिरेवाभिः समस्तमेवशिरःप्रक्षाल्यकेशोपरिप्रदक्षिणां त्रिःक्षुरंभ्रामयति। ॐयक्षुरेणमज्जयतासुपे
 शसावज्ञावारपतिकेशांश्विंधिशिरोमास्यायुः प्रसोवीरिति मंत्रेण। ततस्ताभिरेवाभिः समस्तमेवशिरःप्रक्षाल्यः ॐयक्षुरेणमज्जयतासुपे
 शसावज्ञावारपतिकेशांश्विंधिशिरोमास्यायुः प्रसोवीरिति मंत्रेण। ततस्ताभिरेवाभिः समस्तमेवशिरःप्रक्षाल्यः ॐयक्षुरेणमज्जयतासुपे

रंयच्छति। अथनापितःशिखांधृत्वासमस्तमेवशिरोवपनंयथाकुलंकुर्यात्। तौश्वकेशान्मातान्नतनवस्त्रेणपतीच्यादधितक्तसमन्वितगोमयपिण्डो
 परिनिदध्यादितिसमाचारः। ततः पूर्णाहुतिः। ॐमूर्ध्निनंदिवोअरतिंष्टथिव्यावैश्वानरमृतआजातमग्निंकविठंसम्राजमतिथिंजनानामासन्नापात्रंजनय
 तदेवाः स्वाहाइति मंत्रेण घृतपुष्पसमन्वितामाहुतिं दद्यात्। ततः सुवेनभस्मानीयदक्षिणानामिकाग्रगृहीतभस्मनाआयुषंकुर्यात्। ॐआयुषंजम
 दमेरितिललोटे। ॐकश्यपस्यआयुषंमितिप्रीवायां। ॐयदेवेषुआयुषमितिदक्षिणावाहुमूले। ॐतनोअस्तुआयुषमितिहृदि। अनेनैवक्रमेण
 कुमारललाटादावपि। तत्रतनोइत्यस्यस्थानेतत्तेइतिविशेषः। ततोदूर्वाक्षताधारोपणं। तत्रतान्केशान्गोमयपिण्डंवगोष्ठेत्यसरस्तीरेन्यस्मिन्उद
 कांतरैवानिदध्यात्। ततोआचारगङ्गाज्यादिकमपि॥ ॥अथकर्णवेधः॥ तत्रतृतीयवर्षेपंचमेवापुष्येनुचित्राहरिरेवत्यन्यतमनक्षत्रसम
 न्वितविहिततिथिंपूर्वाद्देपितान्योवापूर्वाभिमुखोपविष्टः कुमारस्यदक्षिणकर्णमभिमंत्रयति। तत्रमंत्रः। ॐभद्रंकर्णेभिःशृणुयामदेवाभद्रं

शेसाक्षभिर्व्यजत्राः स्थिरैरंशैस्तुष्टुर्वामस्तनूभिर्व्यशेमहिदेवहितं यदायुरिति । ततो वामकर्णमभिमंत्रयति । ॐ रक्ष्यंती वेदागणा गंतिकर्णं प्रियं स
 स्वायस्परिषस्व जाना । योषे वशिकेरितताधिधन्वं ज्या इयं समने पारयंती । इति मंत्रेण । ततो मध्यं निरीक्ष्य नापित द्वागवेधयेत् । तस्मिन्नेवावसरे मधु
 रादिदानमाचरेत् । अथ वा रात्रिं ततो ब्राह्मणभोजनं ॥ ॥ अथोपनयनम् ॥ ॥ तत्र शुद्धसमये रविगुरुचंद्रशुद्धौ गर्भाष्टमे अष्टमे वा वर्षे अनुकल्पे वा
 दशवर्षाभ्यंतरसंवत्सरांतरे वा ब्रह्मवचसकामः । पंचमेषु दगयनं प्राप्य माणपक्षे षष्ठ्यनध्यापरिक्ता घतिरिक्ता तिथौ रविगुरुशुक्रान्यतमवारे मध्याह्ने
 दर्वाकः कुमारपितृमातृपूजाभुदयिके कृते तदभावे आचार्ये नैव ब्राह्मणाणां माणवकं च भोजयित्वा । तंच सशिवकृतक्षौरं स्नानांतरं यथाशक्त्यलंक
 र्य बहिः शालायां तुषकेशकर्करादिरहितपरिष्कृतभूमौ आचार्यो निस्थां कुर्यात् । तत्र हस्तमात्रचतुरसुकुशकंडिकाकरणभूपरिसमूहानंतरं कु
 शानैश्चान्यां परित्यज्य गोमयोदकेनोपलिप्य सुवभूलेन स्नेन चोत्तरोत्तरक्रमेण पूादेशमात्रं त्रिरुह्मिख्य उल्लेखनक्रमेणानामिकांगुष्ठोभ्यामु

प्रागुपं ।

ततः ॐ ब्रह्मचर्यं सानीति ब्रूहीत्याचार्यप्रेषानंतरं ॐ ब्रह्मचर्यं सानीति

त्यजलेनाभुक्ष्य कांश्यपात्रेण निमानीय ॐ भूर्भुवः स्वः व्याहृतिमंत्रेण । तत्र प्रत्यशुखं निदध्यात् । ततः आचार्यः कुमारं शिष्यद्वारा मेः पश्चात्स्वदागपांश्चै
 वस्थापयति । कुमारस्ततः वहांजलिं संबोध्य ॐ ब्रह्मचर्यं मागां इति ब्रूहि । इति प्रेषानंतरं ॐ ब्रह्मचर्यं मागां इति कुमार आह । अथ माणवकमाचार्यो
 वासः परिधापयति । तत्राचार्यपठनीयो मंत्रः । ॐ येनेन्द्राय हृदस्य तिर्वीसः पर्यदधामृतं तेन त्वापरिदं म्यायुषे दीर्घायुत्वाय वलाय वचसे । ततो मा
 णवकस्य हिराचमनं । तत उथाय अथ माणवकत्रिकवेष्टनेन तत्प्रवरसंख्यां धियुतां मेखलां कृत्वा आचार्यो वध्नाति । तत्र माणवकपठनीयो मंत्रः ।
 ॐ इयं यदुक्तं परिवाधमाना वर्णपवित्रं पुनती मन्त्रा गात् । प्राणापानाभ्यां बलमादधाना सुसा देवी सुभगामेखलेयं ॥ ॐ युवा सुवासाः परिबीतः प्रागात् स उ
 सेयान् भवति जायमानः । तन्धीवासः कवय उन्नयंति स्वाध्यामनसा देवयंतः ॥ इति वा अत्रैव पूगयज्ञोपवीतयुतभांडाष्टतयंब्राह्मणेभ्यो दद्यादिति स
 माचारः ॥ ततः ॐ यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सरुजं पुरस्तात् प्रायुष्यमग्रां प्रतिमुं वशुभ्रं यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः ॥ इति यज्ञोपवीतं परिदध्या

धा ५

तत्ततः प्राचम्य । ततरेणेयमजिनं तूष्णीं परिधत्ते । ततो माणवकेशपरिमितं पलाशदंडमाचार्यः तूष्णीं प्रयच्छति । तंच उँ वो मे दंताः परापतद्वै हाय सोधि भूम्यं ॥
 तमहं पुनराददः प्रायुषे वृक्षणे वृक्षे वचसायेति । माणवकोष्टकानि । ततः प्राचार्यो वारिणा स्वमंजलिं पूरयित्वा कुमारस्यांजलिं तेनैवांजलेन पूरयति ।
 उँ प्रापो हिष्ठा मयो भुवस्तान उर्जे दधातन । महेरणा य वक्षसे यो वः शिवतमोर सस्तस्य भाजयते रुनः । उशती रिव मातरः । तस्मा अरंगमा मवो यस्य क्षयाय
 जित्वथ । प्रापो जनयथा वनः ॥ इत्याभिर्ऋग्भिः ॥ ततः उँ सूर्य्य मुदीक्षसेति प्राचार्यं प्रेषानंतरं । उँ तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् । पश्ये मशर
 दः शतं । शृणुयामशरदः शतं प्रववामशरदः शतं मदीनाः स्यामशरदः शतं भूयंचशरदः शतात् । इत्यनेनादित्यं पश्यति । अथ कुमारस्य दक्षिणां
 संदक्षिणकरेण स्वहृदयमालभेत् । उँ मम व्रते ते हृदयं दधामि मम चित्रमनुचितं ते अस्तु । मम वाचमेकमना जुषस्व । वृहस्पतिश्चानियुनक्तुमह्यमित्य
 नेन मंत्रेण । ततः कुमारस्य दक्षिणां हस्तं गृहीत्वा पृच्छति उँ को नामासीति । उँ अमुकशर्मा हं भो इति कुमारः प्राह । उँ कस्य वृक्षचार्यसीत्याचार्यः उँ भव
 जीवे मशरदः शतं ॥ ३

त इति कुमारः । पुनराचार्यो भाषते । इत्युक्तं वृक्षचार्यस्य गिराचार्यस्तवाहमाचार्यस्तव श्री अमुकशर्माण इति । अथ बद्धांजलिं माणकं पूर्वादिदिक्षु
 षट्दक्षिणमुपस्थानं कारयति । तत्राचार्यपठनीयो मंत्रः । उँ प्रजापतयेत्वा परिददामि । इति प्राच्यां । उँ देवायत्वासवित्रे परिददामि । इति दक्षिणेऽस्यां । उँ अ
 ध्रस्त्वैवधीभ्यः परिददामि । इति पृथिवीयां । उँ आवा पृथिवीभ्यां परिददामि । इत्युदीच्यां । उँ विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यः परिददामि इत्यधः । उँ सर्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यः
 परिददामि इत्युर्ध्वं । ततोऽग्निषट्दक्षिणां कृत्वाचार्यदक्षिणादिशि माणवक उपविष्टे । उँ अघामुष्य कर्तव्योपनयनहोमकर्मणि कृता कृता वे
 क्षणरूपवृक्षकर्म कर्तुममुकगोत्रममुकशर्माणं ब्राह्मणमेभिः पुष्यचन्दनतामूलवासोभिर्वृक्षलेन त्वामहंवृणे । इति ब्राह्मणं वृणुयात् । उँ वृते
 स्मीति पतिवचनं । उँ यथाविहितं कर्म कुर्वित्याचार्यो णोक्ते । उँ करवाणीति वृक्षवचनानंतरं । अनेर्दक्षिणातः शुद्धमासनं दत्वा तदुपरि पागणकुशा
 नास्तीयाग्निषट्दक्षिणां कारयित्वा उँ अस्मिन्कर्मणि त्वं मे वृक्षाभवेत्यभिधाय । उँ भवानीति तेनोक्ते तदुपरि वृक्षाणामुदशुखमुपवेश्य । प्रणीता पात्रं

पुरतः कृत्वा वारिणा परिपूर्य कुशैरुच्छाद्य ब्रह्मणो मुखं लोक्यानेरुत्तरतः कुशोपरि निदध्यात् । ततः परित्तरणं वहिषश्चतुर्थभागमादायाने
यादीशानां तं ब्रह्मणो निपूर्यतं नैऋत्याक्षयं व्यातं अग्निः प्रणीतापूर्यतं । ततो मेरुत्तरतः पश्चिमदिशि पवित्रं छेदनार्थं कुशत्रयं पवित्र
करणार्थं सागमनं तर्गमि कुशपत्रद्वयं प्रोक्षणीपात्रमाज्यस्थालीसम्मार्जनकुशाः उपजमनकुशाः समिधस्तिस्रः सुवः अपाज्यं षट्पंचाशदुत्तरा
चार्यमुच्छिन्नद्वयावच्छिन्नामतलुलपूर्णपात्रं सतानि पवित्रं छेदनकुशानां पूर्वपूर्वदिशि क्रमेणासादनीयानि । ततः पवित्रं छेदनकुशैः
स्वप्नादेशमिति पवित्रे छित्वा सपविकरेण प्रणीतोदकं त्रिः प्रोक्षणीपात्रे निधायानामिकांगुष्ठाभ्यामुत्तराग्रे पवित्रे गृहीत्वा त्रिनुत्यवनं प्रोक्ष
णीपात्रं वामहस्ते कृत्वा नामिकांगुष्ठगृहीतपवित्राभ्यां तज्जलं किंचिद्विहृष्टिष्य प्रणीतोदकेन प्रोक्षणीमभिषिच्य प्रोक्षणीजलेनासादि
तवस्तुमेवनं कृत्वा अग्निप्रणीतयोर्मध्ये प्रोक्षणीपात्रं निदध्यात् । ततः अपाज्यस्थाल्यामाज्यं निरूप्याधि श्रयणं ततो ज्वलत्त एमाज्यस्योप

रिषदक्षिणं प्रामयित्वा गौतमस्य क्षिपेत् । ततः त्रिः सुवंप्रतप्य सम्मार्जनकुशानामगैरंतरतो मूलैर्वा हृतः संमृज्य प्रणीतोदकेनाभ्युक्ष्य पुनः
त्रिः प्रतप्य स्वदक्षिणतः कुशोपरि निदध्यात् । अथाज्यमग्निरेव तार्क्यं त्रिः प्रोक्षणीवत् उत्पूयावेक्ष्य सत्यपद्वये तत्रिरसनं पुनं पूर्ववत् प्रो
क्षणीजलमुत्पूय उत्थायोपयमनकुशान् वामहस्ते कृत्वा प्रजापतिं मनसा ध्यात्वा नृक्षीमगौघृताक्ताः समिधः क्षिपेत् । ततः उपविश्य सप
वित्रं क्षणपुदकेन सपवित्रकरेणानिपूर्यक्ष्य प्रणीतापात्रे पवित्रे निधाय पातितदक्षिणजानुब्रह्मणचारुः समिधं तमेगौसुवेना
ज्याहुतीर्जुह्यात् । तत्र तत्र दाहुत्यनंतरं सुवावस्थितहुतशेषघृतस्य प्रोक्षणीपात्रे प्रक्षेपः ॥ ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये इति मन
सा ॐ इन्द्राय स्वाहा इदं मिन्द्राय इत्याद्यारौ ॐ अग्नये स्वाहा इदमग्नये ॐ सोमाय स्वाहा इदं सोमाय इत्याज्यभागौ ॐ भूः स्वाहा इदं भूः ॐ भुवः
स्वाहा इदं भुवः ॐ स्वः स्वाहा इदं स्वः सतामहाव्याहृतयः ॐ त्वन्नो मेवरुणस्य विद्वादेवस्य हेडो अवयासि सीष्ठाः । यजिष्ठा वक्षितमः शीमुवा

नोविष्ठा द्वेषांति प्रमुमुक्षुस्तथाहा इदमग्नीरुणाभ्यां । तन्नो अग्ने मो व भयोती नेदिष्टो अस्याऽयसो व्युष्टौ । अवयक्ष्णो वरुण ठं रराणो वी
 हिमृडी कं सुहो न स धि स्वाहा इदमग्नीवरुणाभ्यां । ॐ अथाग्ने स्प न भिशस्ति पाश्वसत्त्वमित्यमया अ सि अथानो यत्त ठं वहास्य नो धे हि मे
 षज ठं स्वाहा इदमग्नये । ॐ ये ते शतं वरुण ये सहस्रं जति या रूपा श वितेता महांतः । तेभिर्नो अद्य सवितो त विष्णु विश्वे मुंचतु मे रुतः स्वकीः स्वा
 हा इदं वरुणाय सवित्रे श्नवे विश्वेभ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यः । ॐ उदुत्तमं वरुणाय शमस्मदवाधमं विमध्यमं अथाय अथावयमादित्यवतेत
 वानागसो अदितये स्याम स्वाहा इदं वरुणाय । एताः सर्वपायश्चित्तसंज्ञकाः । ॐ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये इति मनसा इदं प्रजापत्यं । ॐ प्र
 नये स्विष्टकृते स्वाहा इदमग्नये स्विष्टकृते । इति स्विष्टकृत् । ततः संववषाशनं तत आचस्य । ॐ अचकृते तदुपनयन होम कर्मणि कृता कृता वेदक्षणे
 नृपवृक्षक मेषतिष्ठार्थमिदं पूर्णपात्रं प्रजापतिदेवतमनुक गोत्रायानुक शर्मणे वा स्रणा यवस्रणे दक्षिणां तुभ्यमहं संपददे इति वृत्तं पूर्णपा

अदक्षिणां दद्यात् ततः ॐ स्वस्तीति प्रतिवचनं ततो वृत्तविमोकः । ॐ सुमित्रियान प्राप शोषधयः संत्विति पवित्राभ्यां शिरः संमृज्य प्रणीता जलेन । ॐ
 दुर्मित्रियास्तस्मै संतु योऽस्मान् देष्टुं च वयं द्विषः । इत्ये शान्यामृणीता न्युञ्जीकरणं । ततस्तारण क्रमेण वहिरुत्थाप्या ज्येनाभिघार्य्य । ॐ देवा गा तु
 विदो गा तुं वि त्वा गा तुभि त मनसस्पत इमं देव यत्त ठं स्वाहा वातेधाः स्वाहा । इति संत्रेण वहिर्होमः । ततः आचार्य्यः कुमारस्यानुशासनं करोति
 ॐ वृत्तचार्य्यसीति ॐ भवानीति माणवकः ॐ प्रापोशान इत्याचार्य्यः ॐ अश्वानीति माणवकः ॐ कर्म कुर्वित्याचार्य्यः ॐ करवाणीति माणवकः ।
 ॐ मादिवास्वप्याः इत्याचार्य्यः ॐ न स्वदामीति माणवकः ॐ वाचं यद्धे इत्याचार्य्यः ॐ यश्चानीति माणवकः ॐ समिधमाधे हीत्याचार्य्यः ॐ आदधा
 नीति माणवकः ॐ प्रापोशान इत्याचार्य्यः ॐ अश्वानीति माणवकः । ततो नेरुत्तरतः प्रत्यक्षुषो पृथाचार्य्य चरणो पशुहण पूर्वकमुपसन्नाया वा
 र्य्यं समीक्ष्य मानायाचार्य्येण स्वयमपि समीक्षितायास्मै निवारितशंखतूर्यादिध्वनि रिष्टो स के सा वित्री मन्वाह । तत्र प्रथमो वृत्तौ ॐ भूर्भुवः स्वः त

तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् इति फक्कि का क्रमेण द्वितीयावृत्तौ ॐ भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो
नः प्रचोदयात् इत्यर्च्य क्रमेण तत्र तृतीयावृत्तौ ॐ भूर्भुवः स्वः तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् अत्र तु सहस्रविंशोऽथः
अथ ता एव क आचोर्ग्य दक्षिण दिश्य मि पश्चिमोपविष्टौ च ता क निषिद्धेतर शुक्ले ध्येन न पंचाङ्गतीर्जुङ्गयात् ॐ अग्ने सुश्रवः सुश्रवसं मा कुरु
ॐ यथा त्वमग्ने सुश्रवं सुश्रवा असि ॐ एवं मां सुश्रवः सोश्रवसं कुरु ॐ यथा त्वमग्ने देवानां यज्ञस्य निधि पा असि ॐ एवं महं मनुष्याणां वेदस्य
निधौ भूयासं ततः मग्निं वारिणा पय्युक्ष्य ॥ ५ ॥ यथा त्वमग्ने देवानां यज्ञस्य निधि पा असि ॐ एवं महं मनुष्याणां वेदस्य निधि
वेदसे यथा त्वमग्ने समिधा समिधस एव महमायुषा मेधया वर्चसा प्रजया पशुभिर्बलवर्चसेन समिधे जीव पुत्रो ममावा मेधा व्यह मसा न्यनि
राकरिस्मर्ग्य शस्वी तेजस्वी वृक्षवर्चस्यन्नादो भूयासं स्वाहा इति तन्त्रेण जुहुयात् ॥ अनेनैव क्रमेण द्वितीयां तृतीयां पि जुहुयात् ॥ अधोपवि

प्रदक्षिण ३

व्यो२ ॥ ३ ॥

स्य च ता क निषिद्धेतर शुक्ले ध्येन न पंचाङ्गतीर्जुङ्गयात् ॐ अग्ने सुश्रवः सुश्रवसं मा कुरु ॐ यथा त्वमग्ने सुश्रवं सुश्रवा असि ॐ एवं मां सु
श्रवः सोश्रवसं कुरु ॐ यथा त्वमग्ने देवानां यज्ञस्य निधि पा असि ॐ एवं महं मनुष्याणां वेदस्य निधि पा भूयासं ततः प्रदक्षिण मग्निं वारिणा
पय्युक्ष्य तून्नी पाणि पतप्य प्रतिमंत्रांते मुखमवमृशति ॐ तमूपा अग्ने सिततुं मे पाहि ॐ प्रायुर्दो अग्ने स्यायुर्मो देहि ॐ यवो दो अग्ने सिवच
मे देहि ॐ अग्ने यन्नेतन्वाडु नंतम आपृण ॐ मेधां मे देवं सविता प्रादधातु ॐ मेधां मे देवी सरस्वती प्रादधातु ॐ मेधां मे अश्विनौ देवा वा
तां पुष्कर सुजौ ततः सर्वगात्राणि दक्षिण पाणि नास्य शेत् तत्र पत्येकं मंत्रः ॐ अंगानि च म आप्यायतां इति सर्वगात्रालंभने ॐ वाक्त्र म
आप्यायतामिति मुखालंभने ॐ प्राणश्च म आप्यायतामिति नासिकयो रालंभने ॐ चक्षुश्च म आप्यायतामिति चक्षुषोः श्रोत्रं च म आप्या
यतामि श्रोत्रे ॐ यशो वलं च म आप्यायतामिति पाठमात्रं ततः दक्षिण नासिका गृहीत भस्मना ॐ आयुषं यमदग्ने रितिललाटे ॐ कश्यप

पस्यत्रायुषमिति ग्रीवायां ॐ देवेषु आयुमिति दक्षिणवाहुमूले ॐ तन्नो अस्तु आयुषमिति हृदि ॥ विंशत्यं आयुषं कुर्यात् ॥ ततो व्यस्तपाणिभ्यां
 वृथिवींस्तु शत्रुमिवादनं कुर्यात् ॥ तत्र प्रकारः ॥ ॐ असुकगोत्रो हसुकप्रवरो हसुकशर्मा हंभो ३ वैश्वानरं ॥ अमिवाद्ये इति वैश्वानरं संबोधा
 मिवाद्य ॥ तथैव वरुणमाचार्यमभिसंबोधा मिवाद्येत् ॥ ततः ॐ आयुष्मा भवसौम्येन्याचार्यो वृथात् ॥ ततो भिक्षार्थपात्रमादाय ॥ अथ मंसातुः
 कासात् ॥ ॐ भवति भिक्षां मे देहीति प्रार्थनानंतरं ॥ तद्वत्तं वादाय ॥ आचार्यो य निवेद्य भिक्षांतरं याचेत् ॥ ततः ॥ आचार्येण ॐ मुंक्ष्वेत्यनुज्ञाते भिक्षां
 स्वीकुर्यात् ॥ ततः ॐ मूर्ध्नि नंदिवो अरतिं पृथिव्या वैश्वानरमृतं ॥ आजातमग्निं कविं सप्तजमतिथिं जनानामासन्नापात्रं जनयंत देवाः स्वाहा ॥ इ
 ति पूर्णो होमः ॥ ततः ॥ आचार्येण स्वस्वमाणवकस्य द्वायुषकरणं ॥ अथ क्षारत्नचरणमधुमांसादीनि ॥ रसुद्धं तजलत्नानंदं ॥ कृष्णाजि
 नधारणद्वारो हणविषममूलं घनं नमस्त्री निरीक्षणस्त्रीसहोपवेशनव्यावृत्तिरूपा बुलचारिणो नियमाः ॥ तद्दिनेषु स्नवारी वा गप्यतो हः शेषं
 स्थितस्वगमयेत् ॥ ततः सायं संध्यां कृत्वा तद्दिने वाग्नौ पर्युक्ष्णपरिसमूहने कृत्वा वाचं विसृजेत् ॥ परिसमूहनं तु निषिद्धेतरमुक्तेभ्यनस्यो नो ज्ञा

क्षेपः ॥ स च संध्योपासनं कृत्वा सायं प्रातर्बुध्न्यं च रिणा कर्त्तव्यः ॥ ॥ अथ वेदार्म्भः ॥ तत्र नित्यक्रिय ॥ आचार्यः कुशैर्हस्तमात्रचतुरस्रध
 मिं परिसमुद्घाताने शात्याम्यरित्यज्यगोमयोदकेनोपलिप्य ॥ सुवमूलेन स्फेनवोत्तरोत्तरक्रमेण प्रागग्रं प्रादेशमात्रं त्रिरुल्लिख्य ॥ उल्लेखनक्रमे
 णानामिकांगुष्ठाभ्यामुद्धृत्य ॥ जलेनाभुक्ष्य ॥ कांश्यपात्रेणाग्निमानीय ॥ ॐ नृषु वसुः ॥ या हतिमंत्रेण ॥ तत्र स्वाभिमुखमुपसमाधाय ॥ पुष्यचन्द
 नतामूलवासां स्पृश्यः ॥ ॐ अथ कर्त्तव्यवेदार्म्भहोमकर्मणि कृताकृतावेक्षणनृपबुलकर्त्तुमसुकगोत्रमसुकशर्माणं जलणमभिः पुष्यच
 नतामूलवासांभिर्वसुलेन त्वामहं वृणे ॥ इति वसुणां वृणयात् ॥ ॐ ततोऽस्मोतिप्रतिवचनं ॥ ॐ यथाविहितं कर्म कुर्यात् ॥ आचार्ये नो हे ॥ ॐ करवाः
 णीति बुलणोक्ते ॥ अग्नेर्दक्षिणातः सुद्धमासनं दत्त्वा तदुपरि प्रागग्रं कुशानास्तीर्याग्निं प्रदक्षिणं कारयित्वा ॥ ॐ अस्तिकर्त्तव्यमेव बुल
 नवेत्यभिधाय ॥ ॐ भवानीति बुलणोक्ते बुलणं तत्रोदङ्मुखमुपवेशयेत् ॥ ततः प्रणीतापात्रं पुरतः कृत्वा वारिणा परिपूर्णं कुशैरादाय ॥ बुलण
 पुरयमलोक्यानेह ततः कुशोपरि निदध्यात् ॥ ततः परिस्तरणं बहिषश्चतुर्थभागमादायामेधादीशानां तं बुलणो मितपर्यंतं नैऋत्यादाय यां तं

अग्निः प्रणीतापर्व्यन्तं । ततो नेनुत्तरतः पश्चिमदिशि पवित्रछेदनार्थं कुशत्रयं पवित्रकरणार्थं साग्रमनन्तर्गमि कुशपत्रद्वयं प्रोक्षणीपात्रमाज्यस्थ
लीसम्मार्जनकुशाः उपयमनकुशाः समिधलिखुः सुवः आज्यं पूर्णपात्रं सतानि पवित्रछेदनकुशानां पूर्वपूर्वदिशि क्रमेण सादनीयानि ॥ ततः पवित्रछे
दकुशैः स्वप्रादेशमित पवित्रे हित्वा स पवित्रकरणे प्रणीतोदकं त्रिः प्रोक्षणीपात्रे निधाय द्वाभ्यामनामिकां गुष्ठाभ्यामुत्तराग्रे पवित्रे गृहीत्वा त्रिरुत्पनं ॥ त
तः प्रोक्षणीपात्रं वामहस्ते कृत्वा नामिकां गुष्ठाभ्यामुत्तराग्रे पवित्रे गृहीत्वा त्रिरुद्दिगन्तं ॥ ततः प्रणीतोदकेन प्रोक्षणीपात्रमभ्युक्ष्य प्रोक्षणीजलेनासादितवस्तु
नमिधियाग्निप्रतयोर्मध्ये प्रोक्षणीपात्रं निदध्यात् ॥ ततः आज्यस्थाल्यामाज्यं निरूप्याधिष्येत् ॥ ततो ज्वलत एमाज्यस्योपरि प्रदक्षिणं भ्रमयित्वा वक्रौत
स्यक्षिपेत् ॥ ततः त्रिः सुवंप्रतप्य सम्मार्जनकुशानामग्रे उत्तरतो मूलैर्वा हतः संमज्य प्रणीतोदकेनाभ्युक्ष्य पुनस्त्रिः प्रतप्याग्नेर्दक्षिणतः कुशोपरि निदध्यात्
ततः आज्यमग्निप्रदक्षिणं कारयित्वा वतार्य स्वाग्रे निदध्यात् ॥ ततः आज्ये प्रोक्षणीवदुत्पवनं अवक्ष्य सत्यपद्वये तन्निर सनं ॥ प्रोक्षणीवत्पवनं ॥ ततः उ
त्थायोपयमनकुशान् वामहस्ते कृत्वा प्रजापतिमनसा ध्यात्वा तूष्णीमनौघृताक्ताः समिधः क्षिपेत् ॥ ततः उपविश्य स पवित्रं क्षणुकेन प्रदक्षिणमग्निं पथ्युक्ष्य
को१ ततः पूर्ववत् २

प्रणीतापात्रे पवित्रे निधाय ब्रह्मन्वारुचुः पातितदक्षिणजानुः समिधं तमेनौघृज्यात् ॥ तत्र प्रथमां कुतिवतुष्टये तत्र दाकृत्य नंतरं कुवावस्थित
कुत शेषघृतस्य प्रोक्षणीपात्रे प्रक्षेपः ॥ उं प्रजापतये स्वाहा इदम्यजापतये इति मनसा उं इन्द्राय स्वाहा इदमिन्द्राय इत्याद्यारौ उं अग्नये स्वाहा इद
मग्नये उं सोमाय स्वाहा इदं सोमाय इत्याज्यभागो ॥ ततः प्रकृतौ नत्वारुचुः कर्तृको होमः ॥ उं अंतरिक्षाय स्वाहा इदमंतरिक्षाय उं वायवे स्वाहा इदं वाय
वे उं ब्रह्मणे स्वाहा इदं ब्रह्मणे उं रुद्रोभ्यः स्वाहा इदं रुद्रोभ्यः ॥ ततः सामान्याहुतयः ॥ उं प्रजापतये स्वाहा इदम्यजापतये इति मनसा उं देवेभ्यः स्वाहा
इदं देवेभ्यः उं ऋषिभ्यः स्वाहा इदं ऋषिभ्यः उं श्रद्धायै स्वाहा इदं श्रद्धायै उं मेधायै स्वाहा इदं मेधायै उं सदसस्य तये स्वाहा इदं सदसस्य तये उं अ
नुमतये स्वाहा इदमनु पतये उं पृथिव्यै स्वाहा इदं पृथिव्यै उं अग्नये स्वाहा इदमग्नये ॥ इति ऋग्वेदे इति दिवे स्वाहा इदं दिवे उं सूर्याय स्वाहा इदं स
ूर्याय ॥ इति सामवेदे उं दिग्यै स्वाहा इदं दिग्यै उं वन्द्रमसे स्वाहा इदं वन्द्रमसे ॥ इति थर्ववेदे उं ब्रह्मणे स्वाहा इदं ब्रह्मणे उं रुद्रोभ्यः स्वाहा इ

इदं ह्युक्तं यः ॥ इदमाहुतिद्वयं स वेदसामवेदाथर्ववेदेऽपि ॥ ततो नारुद्रकर्तृको होमः ॥ तत्र तत्र द्वाहुत्यनंतरं सुवावस्थितः कृतशेषघृतस्य प्रोक्षणी
पात्रेष्वक्षयः ॥ ॐ स्वः स्वाहा इदं भूः ॐ भुवः स्वाहा इदं भुवः ॐ स्वः स्वाहा इदं स्वः ॥ सतामहा व्याहृतयः ॥ ॐ त्वन्नो अग्नेवरुणस्य विद्वान्देवस्य हेतो अवासासि सीमा
यजिषो वक्रितमः शो सुवानो विश्वा देवांसि प्रमुमुग्ध्यस्तत्त्वाहा इदमग्नीवरुणभ्यां ॥ ॐ स त्वन्नो अग्नेव सोमवोतीने दिष्टो अस्याऽवसो व्युष्टो ॥ अवध्व
णो वरुणं रराणो वीहि नृडी कं सुहवो नरधि स्वाहा इदमग्नीवरुणभ्यां ॥ ॐ अयाश्चाग्नेस्य नमिशस्तिपाश्वसत्वमित्वमया अयासि ॥ अया नो यज्ञं वहा
स्वो नो धेहि मे वज्रं स्वाहा इदमग्नये ॥ ॐ ये ते शतं वरुणये सहस्रं जज्ञिष्यायो पाशविततामहांतः ॥ तेभिर्नो अघसवितो न विष्कर्विश्चे मुंचंतु नरुतः स्वकीः स्वा
हा इदं वरुणाय सवित्रे विश्वे विश्वेभ्यो देवेभ्यो मरुद्भ्यः स्वर्केभ्यः ॥ ॐ उदुत्तमं वरुणपाशमस्मदवाधमं विमध्यमं सुधाय अथावय मादित्यवृतेतवानाग
तो अदितये स्याम स्वाहा इदमज्यापतये इति मनसा इदमज्यापत्यं ॥ ॐ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा इदमग्नये स्विष्टकृते ॥ ततः संसुव प्राशनं अथावम्य
ॐ अयं च ते तदेदारं भो मे कर्मणि कृता कृता देक्षानूपवस्तक ॥ मीपतिष्ठार्थमिदमूर्णपात्रं प्रजापतिदेवतममुकं गोत्रायामुकं शर्मणे वासनाय
इदं वरुणाय इति सर्वप्रायश्चित्तं ॐ प्रजापतये स्वाहा ॥ २

ॐ भुवः स्वः ४

ब्रह्मणे दक्षिणां तुभ्यं महं संप्रददे ॥ इति ब्रह्मणे दक्षिणां दद्यात् ॥ ततः ॐ स्वस्तीति प्रतिवचनं ततो ब्रह्मविमोक्तः ॥ ततः ॐ सुमित्रिया न प्राप प्रो वध
यः संत्विति पवित्राभ्यां शिरः संमृज्य ॥ ॐ दुर्मित्रियास्तस्मै संतु योऽस्माद्वेष्टियं ववयं द्विषा ॥ इत्येताभ्यां सुणीता सुजीकरां ॥ ततः स्तराक्रमेण वहिरु
त्थाप्य घृतेनाभिघ्राप्य हस्तेनैव ॥ ॐ देवा गातु विदो गातुं वित्वा गातुं मित मनस्ये सेत इमं देवयज्ञं स्वाहा वातेधाः स्वाहा ॥ इति मंत्रेण वहिर्होमः ॥ ततः इहा
संवेदोदरं गुरुः कारयति ॥ तत्र क्रमः स्वदक्षिणातः उद्वृत्तमुपतिष्ठमावातं व्यस्तपाणिभ्यां कृतगुरुप्रणमं ॥ ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धि
यो योनः प्रचोदयात् ॥ ॐ इति प्रणवांतं पाठयित्वा नमस्कारं वकारयित्वा ॥ ॐ समिधानि दुर्गस्य तद्यत्ते वैधयतातिथिं ॥ अस्मि न ह व्याजुहोत न स्वसमि
दाय शोचिषे ॥ इति कंडिकांतरं वा फक्कि कया पठेत् ॥ ततः ॐ स्वस्ती वावयित्वा उथाय फलपुष्पसमन्वितब्रह्मचारीदक्षिण करं स्पृष्ट्वा वस्य घृतेन
पूर्णं हुतिं कुर्यात् ॥ ॐ ह्यर्हानं दिदो अरतिं पृथिवी वैश्वानरमृते अजातमनिं कविं संप्राजमतिथिं जनामो सन्नापात्रं जनयं देवाः स्वाहा ॥ इति मं
त्रेण ततः उपविश्य सुवेन मस्मानीय दक्षिणानामिकाग्रं गृहीतमस्मना ॥ ॐ आयुषं यमग्रेरितिललाटे ॐ कश्यपस्य आयुषमिति पीवायां यद्देवेभ्य

ति ३

त्रिरस्य पुनः प्रोक्षणी जलमुत्सृज्य उपयमकुशान्वा महसो कृत्वा प्रजापतिं मनसा ध्यात्वा उन्निष्ठं स्त्रीमनौ घृताक्ताः समिधः क्षियेत् ॥ तत उप
विश्य सपवित्रप्रोक्षणादकेन प्रदक्षिणक्रमेण ग्रियर्ष्युक्ष्य प्रणीता पात्रे पवित्रे निधाय पाति तदक्षिण जातुः समिद्ध तमेनौ बुल्लणान् चरुः
सुतां जातुनीं कुंज्यात् ॥ तत्र प्रथमा कृतिर्वर्तते तदा कुत्प नंतरं सुवावस्थित कुत शेष घृतस्य प्रोक्षणी पात्रे प्रक्षेपः ॥ उँ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजा
पतये इति मनसा ॥ उँ इन्द्राय स्वाहा इदं मिन्द्राय इत्याद्याहो उँ अग्नये स्वाहा इदं मग्नये उँ सोमाय स्वाहा इदं सोमये इत्याज्यभागे ॥ ततो न चारुं क
र्तुं को होमः ॥ उँ अंतरिक्षाय स्वाहा इदं मंतरिक्षाय उँ वायवे स्वाहा इदं वायवे उँ बुधाय स्वाहा इदं बुधाय उँ शुक्रे स्वाहा इदं शुक्रे
उँ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये इति मनसा ॥ उँ देवेभ्यः स्वाहा इदं देवेभ्यः ॥ उँ ऋषिभ्यः स्वाहा इदं ऋषिभ्यः ॥ उँ ब्रह्मणे स्वाहा इदं ब्रह्मणे ॥ उँ मे
धाये स्वाहा इदं मेधाये ॥ उँ सदस्यतये इदं सदस्यतये ॥ उँ अनुमतये स्वाहा इदं अनुमतये ॥ ततो बुल्लणान् चरुं कुंज्यात् तत्रा कृति दशतये तत्र
दा कुत्प नंतरं सुवावस्थित कुत शेष घृतस्य प्रोक्षणी पात्रे प्रक्षेपः ॥ उँ भूः स्वाहा इदं भूः ॥ उँ भुवः स्वाहा इदं भुवः ॥ उँ स्वः स्वाहा इदं स्वः ॥ एता महा व्याकृतयः

स्वाहा २

॥ उँ त्वन्नो अग्नेवरुणस्य विद्वादेवस्य हेडो अवधासिष्ठाः ॥ यजिष्ठो वक्रितमः शोषुवानो विश्वादेवा ठं सिप्रमुमुग्यस्मत् स्वाहा इदं मग्नीवरुणाभ्याम् ॥
उँ स त्वन्नो अग्नेव सोमवोतीने दिष्टो अस्याऽखसो व्युष्टो ॥ अवयक्ष्व एषोवरुणं रराणो वीहि सृडी कं सुहवो नरधि स्वाहा इदं मग्नीवरुणाभ्याम् ॥ उँ
अया अग्ने त्वमि शक्ति पाश्वसत्त्वमित्त्वमया असि ॥ अयानो जज्ञं वहास्यो नो धेहि मेघजं स्वाहा इदं मग्नये ॥ उँ ये ते शतं वनुणा ये सहस्रं यजियां
पाशा वितता महांतः ॥ तेभिन्नो अद्य सवि तोत विष्णुर्विश्वे मुंचंतु मरुतः स्वर्काः स्वाहा इदं वनुणा य सवित्रे विष्णवे विश्वेभ्यो देवेभ्यो मनुज्यैः स्वर्केभ्यः
॥ उँ इदं वनुणा पाशमस्मदवाधमं विनध्यमं सुथाय ॥ अथावयमादित्यवृतेतवो नागसो अदितये स्याम स्वाहा इदं वरुणाय ॥ एताः सर्वपाय
श्चि त्सं रकाः ॥ उँ प्रजापतये स्वाहा इदं प्रजापतये इति मनसा इदं प्रजापतये ॥ उँ अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा इदं मग्नये स्विष्टकृते इति स्विष्टकृते ॥
अथ संसुव प्राशनं ततः प्राचम्य ॥ उँ अद्य कृतं तत्समावर्तन होम कर्मणि कृता कृता वेक्षणं पवस्व कर्म प्रतिष्ठार्थं मिदं पूर्णं पात्रं प्रजापति

देवतममुक गोत्रायामुक शर्मणे वासणा यव सणे दक्षिणां तुभ्यमहं संपददे ॥ इति वृत्तणे पूर्णपात्रं दक्षिणां दद्यात् ॥ ततः ॐ स्वस्तीति प्रतिवच
नम् ॥ ततो वृत्तविमोक्तः ॥ ततः ॐ सुमित्रिया नः पापप्रोषधयः सत्त्विति पवित्राभ्यां प्रणीता जलेन शिरः संस्पृश्य ॥ ॐ दुर्मित्रियां स्मे संतु योऽस्मान् देष्टव्यं
च वयं द्विषाः ॥ इत्यैशा वासनां तां सुवीकरणं ॥ ततस्तस्मात्क्रमेण वहिर्हृत्पाप्येष्टेनाभिघार्य्य हस्तेनैव ॥ ॐ देवा गानु विदो गानु वित्वा गानु मितम
नसस्य त इमं देवयज्ञं स्वाहा वातेधाः स्वाहा ॥ इति वहिर्होमः ॥ ततोऽग्निपश्चिमो पविष्टो वृत्तवारीपरिसृष्टं हनं कुर्व्यात् ॥ ततः घृत्तनिषिद्धे तरे
धनेन हस्तेन पंचाङ्गतीर्ज्जु कुर्यात् ॥ ॐ अग्ने सुश्रवः सुश्रवसं मा कुरु ॥ ॐ यथा मत्तने सुश्रु सुश्रवा अतिरेव मां सुश्रवः सोश्रवसं कुरु ॥ ॐ यथा त्वम
ग्ने देवानां यज्ञस्य निधिपा असि ॥ ॐ एवमहं मनुष्याणां वेदस्य निधिपो भूयासम् ॥ ततः प्रदक्षिणमग्निं वारिणा पर्युक्ष्य ॥ ॐ यथा यज्ञादेशमितां घृता
न्नां समिधमादाय ॥ ॐ अग्नये समिधमादायैव हस्ते जातवेदसे ॥ यथा मत्तने समिधा समिधस एवमहमा पुषामेधया ववसा प्रजया पशुभिर्वृत्तव
र्वसेन समिधे जीवपुत्रो ममावाप्यो मेधा यहमसोऽनिराकश्रय्य शस्वी ते जस्वी वृत्तवर्वस्यन्नादो भूयासं स्वाहा इति ॥ ततः समिदंतरमादाय
वः ४

१४

अग्ने नैवमंत्रेण कृत्वा उपवेश्य तेनैव क्रमेण पंचाङ्गतीः सुकनिषिद्धे तरे धनेन जुहुयात् ॥ ॐ अग्नये सुश्रवः सुश्रवसं मा कुरु ॥ ॐ यथा मत्तने सुश्र
वः सुश्रवा असि ॥ ॐ एवमां सुश्रवः सोश्रवसं कुरु ॥ ॐ यथा त्वमग्ने देवानां यज्ञस्य निधिपा असि ॥ ॐ एवमहं मनुष्याणां यज्ञस्य निधिपो भूयासं ॥
ततः प्रदक्षिणमग्निं वारिणा पर्युक्ष्य ॥ तस्मीपाणी पुतप्य ॥ प्रतिमंत्रांते मुखमवमृशति ॥ ॐ तनूपा अग्ने सितनूं मे पाहि ॥ ॐ अग्नये स्या युमे
देहि ॥ ॐ वर्योदा अग्ने सिव वी मे देहि ॥ ॐ अग्ने यमेतन्वाडु नंतमपापुण ॥ ॐ मेधां मे देवः सविता ॥ ॐ मेधां मे देवी सरस्वती ॥ ॐ मेधां मे
धातु ॥ ॐ मेधां मे ॥ ॐ अल्बनो देवा वाधनां पुकरसुजौ ॥ ततः सर्वगात्रादिपुपाणिना स्पर्शः ॥ ॐ अंगानि च मप्राप्या यतामिति सर्वगात्रस्य स्पर्शः ॥ ॐ
वाक् च मप्राप्या यतामिति मुखस्य स्पर्शः ॥ ॐ पाणश्च मप्राप्या यतामिति नासिकास्य स्पर्शः ॥ ॐ चक्षुश्च मप्राप्या यतामिति चक्षुस्य स्पर्शः ॥ ॐ श्रोत्रं च म
वमप्राप्या यतामिति श्रोत्रस्य स्पर्शः ॥ ॐ यशो बलं च मप्राप्या यतामिति पाठमात्रं ॥ ततो दक्षिण करानामिकाग्रगृहीतभस्मना ॥ ॐ आयुषं य

मदग्रेरितिललाटे. ॐ कश्यपस्य आयुषमिति ग्रीवायां. ॐ यद्वेवेषु आयुषमिति दक्षिण बाहु मूले. ॐ तन्नो आयुषमिति हृदि. आयुषं कुर्वीत.
 ततो व्यस्त पाणिभ्यां पृथिवी स्पृशन्. ॐ असुक गोत्रो ह ममुक प्रवरो ह ममुक शर्मा ह भो ३ वैश्वानरः अभिवाटये. इति वैश्वानरं संवोधाभिवाद्या
 नेनैव क्रमेण वरुणं संवोधाभिवाद्या चार्घ्यमपि संवोधाभिवाटयेत्. ततः ॐ आयुष्मा भवसौम्येत्या चार्घ्यं भाषते. ततो मेरुत्तरतः प्रागप्या कुशास्ती
 र्घ्यं. तदुपरि दक्षिणे त्ररक्रमेणासादितवारि पूर्णकलं साहृतये. कलशानां पुरतः प्रागप्येषु कुशेषु स्थित्या. एकस्मादाग्रपक्षे वेन जलं गृहीत्वा.
 ॐ देवस्वतरतवः प्रविष्टा गोह्य. उपगो ह्यो मयूषो न नो ह्यस्वलो विरुजस्त नृदुष्टुरिंद्रियहाता न्निरुहामि. यो रोचनस्तमिरु गृह्णामि. इति मंत्रेण॥
 ततः प्राग्रपक्षे वस्य तज्जले नोत्मानमभिषिंचति. ॐ तेन मनमभिषिंचामि श्रियै यशमेव सत्तो वृक्षवर्चसाय. इति मंत्रेण॥ ततः पूर्ववद्वितीयक
 लशस्य मापजलं गृहीत्वा प्रपक्षस्य तज्जले नैव पुनरप्यभिषिंचति. ॐ येन प्रियः सकृन्वता येनावमृशतां सुरां. येनाक्षारभ्यषिंचतां यद्वा तद
 भिनाशः इति मंत्रेण॥ ततो नैव मंत्रेण तृतीयकलशस्य जलमाय. ॐ आयो हिष्ठा मयो भुवस्तान इजै दधातन। महेरणा यचक्षसे. इति मंत्रेण॥

१५

भिषिच्य. पुनस्तो नैव मंत्रेण चतुर्थकलस्य जलमादाय. ॐ यो वः शिवतमोरसः तस्य भाजयते हनः। उशतीरिवसातरः इति मंत्रेण भिषिच्य. तथैव
 चतुर्थकलशस्य जलमादाय. ॐ तस्मा अपरंग मा मवो यस्य क्षया जिन्वथ. आपो जनयथा चनः इति मंत्रेण भिषिंचेत्. ततो श्वशिष्टकलशं त्रितः
 दस्य जलं तेनैव मंत्रेण प्रत्येकं गृहीत्वा तूष्णीमप्येकमभिषिंचति. ततो मेरुला मोचनं. शिरोभागेन. ॐ उदुत्तमं वज्रुणा पाशमस्मदवाधमं विम
 धमठं सुधाय. अथावयमादित्यवृते तवो नागसो अपदितये स्याम इति मंत्रेण॥ ततो दण्डकृष्णाजिने नूष्णी भूमौ निधाय. अन्यद्वस्त्रमपरिधाय.
 उत्तरीयं च गृहीत्वा. प्रावम्य. वज्रांजलि स दित्यमुप तिष्ठते वृक्षवारी. ॐ उद्यन्नाज भृश्रिन्द्रो मनुद्गिर स्यात् प्रातर्घ्यीरभिरस्या दृशमनिरति
 दशनिम्मा कुर्वविदन्मागमयोद्यन्नाज भृश्रिन्द्रो मनुद्गिर स्यात् प्रातर्घ्यीरभिरस्या दृशमनिरति
 रिन्द्रो मनुद्गिर स्यात् सायं द्यारभि रस्यात् सहस्रशनिरसि सहस्रशनिम्मा कुर्वविदन्मागमय. इति मंत्रेण. ततो दधितिला चापाप्याचम्य॥ दो

रनखलोमादिकर्मकारयित्वा स्नात्वा च मयः । प्रादेशमात्रोदुं मरदंतकाष्ठे नदंतधावनं कुर्यात् ॥ ततः उं अत्राद्याय बृहधुं सोमो राजाय मा गमत्
 समे सुखं प्रमाक्ष्यते यशसा च भगेन च ॥ इति मंत्रेण ततो दंतकाष्ठं परित्यज्या च मयः सुगंधिद्रव्ये नोदुं नानंतरं स्नात्वा धिरा च मयः वंदनं कुंकुमादि
 नानासिकाया सुखस्य चालंभनं उं प्राणा पाणौ मेतर्प्ययः उं चक्षु मेतर्प्ययः उं श्रोत्रं मेतर्प्ययः इति मंत्रेण ॥ ततो दक्षिणा मुखः पाति
 नवामजातुः कृतापव्योद्विगुणधुनकुशत्रयतिलजलाभ्यादाय ॥ १ ॥ पास्तुतकुशत्रयोपरि पितृनुतर्पयेत् उं पितरः शुद्धं इति मंत्रेण ॥ त
 तः सव्यं कृत्वा च मयानुलिप्यजेत् ॥ उं सुचक्षा अहमक्षीभ्यां भूयास उं सुवर्चा मुखेन सुप्रतकर्णाभ्यां भूयासमिति ॥ ततो अह तव स्त्रपरिधानं उं
 परिधास्ये यशो धास्ये दीर्घायुत्वाय जरदृष्टि रश्मिशतं च जीवा मिशरदः पुनर्चीराय स्योषमभिसंव्यधिव्ये इति मंत्रेण ॥ ततो य प्रवीत परिधा
 नं उं यतो पवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत् सहजं पुरस्तात् आयुष्य मग्र्यं प्रतिमुच्यु प्रयतो पवीतं वलमस्तु तेजः ॥ इति मंत्रेण ॥ अथोत्तरीयं ॥

श्लो २

उं यशसा माद्या वा पृथिवी यशसेन्द्रा वृहस्पती यशो भगश्च मादद्यशो मापति पद्यतामिति मंत्रेण ॥ अथा च मयः ॥ पुष्यग्रहणं ॥ उं याः पाहवञ्ज
 मदग्निः अद्वायै कामाद्यै द्रियाय ता अहं प्रतिगृह्णामि यशसा च भगेन च इति मंत्रेण ॥ ततः पुष्यपरिधानं ॥ यद्यशो सरसामिन्द्रश्चकार विपु
 लं पृथु तेन संग्रथिताः सुमनसः प्रावधामि यशो मयि इति मंत्रेण ॥ अथोष्णीवेण शिरोवेष्टनं ॥ उं युवा सुवासाः परिवीत प्रागात्स उं श्रेयान्
 भवति जायमानः ॥ तन्धीवासं कवय उन्नयंति स्वाध्यामनसा देवयंतः इति मंत्रेण ॥ ततः कणलेपरिदधाति ॥ उं अलंकरणमसिभूयो लंकरणं
 भूयादिति मंत्रेण ॥ ततो जनं ॥ उं वृत्तस्यासिक नीलकश्चक्षुर्दा असिचक्षुर्मे देहि इति मंत्रेण ॥ ततो प्रादर्शनात् दर्शनं ॥ उं रोचिश्चरसि इति
 मंत्रेण ॥ ततश्चूत्रग्रहणं ॥ उं वृहस्पते शुद्धिरसि पूनो मा मंतर्देहि तेजसो यशसो मा मंतर्देहि इति मंत्रेण ॥ ततः श्यामुपानहो गृह्णाति ॥ उं प्रति

पा १

ॐ स्थोरिपुतोमायातं इति मंत्रेण । नूतनपीठोपवेशं च विधाय । ततो वै नवदण्डधारणं । ॐ विश्वेभ्यो मानास्त्रा युः परिधातुं सर्वतः इति मंत्रेण ।
 ततः प्राचार्यं यमाणवको वरं दक्षिणां दद्यात् । अथ पूजां कुर्यात् । फलपुष्पसमन्वितघृतपूर्णं श्रुत्वा न माणवकदक्षिणां करस्य हृत् श्रुत्वा ॐ
 य पूजां कुर्यात् । ॐ मूर्ध्नि नंदिवोऽप्रतिपद्यिष्यावैश्वानरं मृतं प्राजातमग्निं । कविं संप्राजमतिथिं जनानामासन्नापात्रं जनयं
 तदेवाः स्वाहा इति मंत्रेण ॥ ततोपविश्य श्रुत्वा भस्मानीय दक्षिणां करनामिकां गृहीतभस्मना ॐ त्र्यायुषं यमदनेरिति त्रिलोके ॐ क
 श्यपस्य त्र्यायुषमिति ग्रीवायां ॐ यद्देवेषु त्र्यायुषमिति दक्षिणां वाङ्मूले ॐ तन्नोऽप्रस्तु त्र्यायुषमिति हृदि इति त्र्यायुषं कुर्यात् । अनेने
 रीदं वक्रमेण दुह्य चाललाटादावपि त्र्यायुषं कुर्यात् । तत्र तन्नो इत्यस्य स्थाने तन्ने इति विशेषः ॥ ततो हवीक्षताद्या रोपणं कुर्यात् ॥ भौज्यादिकं
 च ॥ ॥ इति महात्तकश्रीरामदत्तविरचिता वाजसनेयिनामुपनयनपद्धतिः पूजां चिकावसादात् ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

गोत्रस्य वैशा कृतिमुखनवनदी कौरवत्ये स्त्रिषवरस्य ३ ॥ ॐ माणवगोत्रस्य बृहस्पतिकपिलाथर्वणेति त्रिषवरस्य ॥ ३ ॥
 इति गोत्रप्रवराध्यायः ॥ अथ गणपतिपूजाविधिः ॥ तत्र सकल्यः ॥ अस्यां रात्रौ प्रमुष्य कुमारस्य कर्तव्यं चूडाकरणोप
 नवेदारं भस्मावर्तनं निमित्तं कणपतिपूजनं महं करिष्ये ॥ अथार्घ्यस्यापनं कुर्यात् ॥ ॐ अस्यां रात्रौ गणपतिपूजां कर्तुं वृ
 द्धानं वेदमर्घ्यं नमः ॥ इत्यर्घ्यं दद्यात् ॥ ॐ गणपते इहा गच्छ इति सुप्राणप्रतिष्ठितो भव ॥ ॐ स तानि पाद्यादीनि सखोर्घः गणप
 तये नमः ॥ ॐ इदं मनुलेपनं गणपतये नमः ॥ ॐ इदं सिन्दूरं गणपतये नमः ॥ ॐ इदं मक्षतं गणपतये नमः ॥ ॐ इदं पुष्पं गणपतये
 नमः ॥ इति पुष्पैस्त्रिः पूजयत् ॥ धूपदीपनैवेद्यतामूलपूजि फलदक्षिणां दद्यात् ॥ ॐ स तानि गन्धपुष्पधूपदीपतामूल
 वेद्यानि गणपतये नमः ॥ यथाशक्ति जपं कुर्यात् ॥ ततस्तोत्रं ॥ ॐ गणपतिपूजितो सिद्धमख ॥ तत्र प्राचार्यः पूजां जलेन कुमार

॥ ५ ॥

६ शिखांसिचन्यादिकर्तव्यम्. त्रिःश्वेतसल्लकीकंठकेतशिखांतभागं कृत्वा. सहस्रशीर्षमंत्रेण शिखांजूटिकां वध्वा. दक्षिणोत्तरक्रमेण ॥ त
यज्ञोपवीताकारं चन्दनरेखां कुर्यात् ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ततो दूर्वाक्षतच्छिद्यत् नमः ॥

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

आनदात् संगत दासया संकलनं
वाशा सकृत्पुण्यात् उपहार !

5

10

15

20

25

30

